

Öğretim Üyesi ya da Bilim İnsanı Kimdir?

İbrahim Ortaş

asportas@mail.cu.edu.tr
Çukurova Üniversitesi

Stephan Zweig, “*Bilimde körlük yanılğı değil, korkaklık’dır.*” der. Bilim adamının korkaklarla, ürkeklerle işi ya da saygıdan ötürü gerçeği görmemeye hakkı yoktur.

Bilim adamı;

- Evrensel düşünen kişidir,
- Objektiftir,
- Ahlaki sorumluluğu yüksek olan kişidir,
- Aydınlanmış kişidir,
- Öngörüsü yüksek olan kişidir.

Hoca Sorumluluğu

Öğretim üyesi hepimizin kabul edeceği gibi; aydınlanmış, geniş bilgili, görgülü, ufku geniş, toplumun gelişme dinamiklerini yaratan, topluma öncülük eden ve o toplumun beyin takımını oluşturan kişidir. Öğretim üyesinin üç temel görevi bulunmaktadır:

- 1) Eğitim ve öğretim,
- 2) Bilimsel araştırma,
- 3) Bulunduğu coğrafyadaki toplumun bilinçlenmesini sağlamak.

Bilim insanının her şeyden önce kendi çalışma konusunu tam ve etraflı olarak biliyor olması gerekir. Ondan sonra da toplumsal sorunlarla ilgilenmesi gerekir. Bu anlamda yetişmiş aydın kimlikli bilim adamı veya öğretim üyesi; içinde yaşadığı toplumun veya daha geniş anlamda dünyanın sorunlarını izlemek, tahlil etmek ve bilimsel bakış açısı içerisinde kendi görüşlerini oluşturmak durumundadır.

Öğretim üyesi bir de sosyal bilimci ise bu sorumluluğu daha da artmakta ve görüşleri ile çevresini aydınlatma, sorun çözme zorunluluğunda ve sorumluluğunda olmaktadır. Bu bakımdan hoca sorumluluğu ağır ve vicdani bir sorumluluktur. Bilim insanı ve öğretim üyesi bu bağlamda hiçbir grubun veya kurumun çıkarı içinde olmadan, bilgi birikiminin kendisine sağladığı objektif düşüncelerini özgür iradesi ile ortaya koymak durumundadır. Bugün gelişmiş toplumların gelişmişlik değerleri, bu tür düşünen aydınların farklı düşünme ve yaratıları sonucu bugünkü düzeylerine gelmişlerdir. Bir tarımcı olarak; başta “Ülkemiz tarım politikası nedir, küreselleşmenin tarım üzerindeki etkileri nelerdir, tarıma dayalı olarak artan çevre kirliliği ne boyuttadır, bunun insan sağlığı üzerindeki etkileri nelerdir, artan dünya nüfusuna bağlı olarak besin zincirinin güvencesi için alternatif yaklaşımlar ve yeni gelişmeler neler olmalıdır?” gibi sorulara cevap vermez ve görüş oluşturamazsam, o zaman bir lise hocasından farkım kalmaz. Bu bilgiden yoksun yetiştirilen üniversite mezunu da, oluş ve

olaylara bütünsel bakma şansına sahip olmayacaktır. Bu bağlamda, üniversite öğretim üyeleri birer yaşam misyonerleri olarak çevresini aydınlatmakla kendi kendisini görevlendirmiş, yenilikler yaratma peşinde olan birer Sokrates olmak zorundadırlar. Aksi takdirde bizler, mektepleşmiş ileri lisenin birer memuru olmaz mıyız?

Bu Topraklarda Neden Hoca Yetişmez?

Celal Şengör, “*Neden Newton ve Albert Einstein Çin’de ya da Türkiye’de doğmaz?*” diye sorduğu yazısında, haklı olarak, ülkemizde bu anlamda çok az sayıda bilim ortamının ve insanının olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda öğretim üyesi kendi konusunda yetkin olduğu gibi, toplumsal ve sosyal konularda da geniş bir birikime sahip kişidir. Bilim ortamı, tartışmaların ve iç dinamiklerin yüksek düzeyde olduğu yerdir. Oxford, Chambridge, Paris, Pisa, Roma, Harvard, Heidelberg gibi üniversiteler, bağımsız düşünebilen ve görüşlerini her platformda açıklayabilen hocaların varlığı sonucu bugün ünlü üniversiteler sınıfına girmektedirler. Bu üniversitelerin temel özelliği; özerk ve özgürlükler ortamında nitelikli düşünce üreten birçok aykırı bilim adamına kapılarını açık tutmalarıdır. Yoksa güzel, tarihi binaları var diye kimse bu kurumlara itibar etmemektedir. YÖK ile birlikte üniversitelerimiz, üniversite (evrensel anlamda fikirlerin oluştuğu ve tartışıldığı ortam) kavramını bilmeden, dikensiz gül bahçesi olarak görülmek istenmektedir. Bilginin sınırları aştığı bilgi toplumunda, acaba tek doğrunun ne kadar itibarı kalmıştır?

O Zaman Üniversite Nedir?

Eflatun ve Aristo’nun hiçbir politik ve dini baskı unsuru olmadan öğrencileri ile felsefi tartışma yarattıkları ortamdaki esinlenerek, günümüze kadar evrensel ölçekte bağımsız ve tüzel kişiliğe sahip kurumlar olarak “üniversitas” üniversite adını almışlardır. *Üniversiteler, felsefi tartışma ortamında akıl sürecini duygusal sürecin önüne alarak, kişilerin olayları görerek ve tartışarak farkına varılabilirliğini sağlayan ortamlardır.* Üniversiteler, adı üstünde evrensel kurumlar olup geçmişten günümüze otoriteden bağımsız olarak bilgi üretmek ve yaymak konusunda çetin bir mücadeleden geçerek ve halen de bunun içinde olarak bugünlere kadar geldiler. Batıdaki köklü üniversiteler bu mücadelede bir adım öne geçmelerine karşın, onlar da mali yönden bağımlı olmaları nedeniyle yönetimlerinde doğal olarak

parayı veren güç tarafından kontrol edilmek istenmektedirler. Üniversiteler bu bağlamda hep otoriteye karşı, özgür tartışma ortamında, eleştirel düşünmeyi savunmuşlardır. Bu tartışmanın yapılması, her türlü düşüncenin otoriteye, tabulara ve kişilere bağlı olmaksızın, korku ile değil, sevgi ve paylaşım ile tartışılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda üniversite ortamı, karşılıklı diyalektik tartışma ortamında herkesin kendisini ifade edebilme şansını bulması nedeniyle de tam demokratik kurumlardır. Kurumlara genellikle bu tartışma ortamını yürütebilecek belirli bir felsefi görüşü gelişmiş ve bunu bir yaşam biçimi olarak kabul etmiş seçkin kişiler alınmaktadır. Bu bağlamda üniversite herhangi bir iş kapısı değildir.

Bilim İnsanı Kimdir?

Bilim insanı; evrendeki olay ve olguları inceleyen, onun altında yatan gizemin kaynağını araştıran ve bu gizemin nedenlerini anlamaya çalışan ve anladıklarını basitleştirip kitlelerin anlayabileceği bir şekilde yayım yolu ile duyuran kişidir. Ayrıca bilim insanı, anlamış olduğu doğal gizemi, yaşamı daha da kolaylaştıracak şekilde insanlığın hizmetine sunan kişidir. Ulaşım araçlarının gelişimi, modern tıbbi cihazlar, elektrik ve elektroniğin keşfedilmesi ve bu hizmetlerin geniş kitlelere ulaştırılması, konuya verilecek güzel örneklerdir. Bu yönüyle bilim insanı hayatın her alanında yaşamı kolaylaştırmak için büyük bir mücadele içindedir. Ancak bilim insanı hiçbir zaman kıskanç duygularla bulgusunu salt kendisi ve çevresi için kullanmamıştır ve kullanmamalıdır. İnsanlığın kanımca en büyük buluşu olan elektriği bulan kişi, bulgusunu sadece kendi çevresine, kendi ulusuna ve mensup olduğu dini cemaatin kullanımına sunmamıştır. Bugün toplum yaşamının neredeyse tamamı elektriğin varlığına bağlıdır ve elektrik, buluşu yapan kişiyi ve yapıldığı ulusun sınırlarını çoktan aşmıştır.

Pekala nasıl bir kişidir bilim insanı, nasıl bir kişiliği vardır da insanlık için durmadan çalışır, özveride bulunur ve çoğu zaman da hayattayken toplumda hak ettiği itibarı görmez, hatta alay konusu edilir? Bilim insanlığı bir yaşam biçimidir. Her şeyden önce bilim insanı kendini aşmış, evrenselleşmiş kişidir. Kendine has bir yaşamsal disiplini olan, herkesten fazla toplumsal sorumluluk taşıyan kişidir. Ülke ve bölge sınırlarını aşan, yeryüzünün her noktasında meydana gelen olayların kendisini de ilgilendirdiğini düşünen kişidir. Dili ve dini evrenseldir. Sınırları evrenin sınırları ile ölçülmektedir. Bilim insanı hipotezini kurarken veya sonuçlarını açıklarken kendi dünya görüşleri doğrultusunda hareket edemez, hissi davranamaz. Bulguları veya bilimsel gerçekler, üzerine titrediği herhangi bir konuda kendisine ters geliyor diye çalışmamazlık edemez ve bulgularını gizleyemez.

Hepimizin bildiği Galileo, bilim insanlarına çok güzel bir örnektir; bu değerli bilim insanı 'Yine de dünya dönüyor' derken varolan doğal gerçeği, ölümü pahasına da olsa bilimsel ahlaka yakışır bir şekilde açıklamayı bir görev bilmıştır.

Bilim adamı kimdir ya da kimler bilim adamı olabilir? En kısa tanımı ile "Bilimle uğraşan kişidir." AnaBritanica adlı ansiklopedide ise şöyle tanımlanmaktadır bilim adamı; *"Nesnel dünyaya ve bu dünyada varolan olgulara ilişkin tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı ve genel doğrulara, temel yasalara ulaşmayı hedefleyen zihinsel etkinliklerin ortak adı."* Bu durumda, bir diğer ifade ile "nesnel dünyaya ve bu dünyada varolan olgulara ilişkin tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı çalışmalar yapan, genel doğruları ve temel yasaları bulmayı hedefleyen" herkes bilim adamı olabilir.

Pekala bilim adamı bir unvan mıdır? Varsa bu unvanı kim veya hangi kurumlar verir? Eğer bu unvan üniversite tarafından veriliyorsa; her üniversiteli, uzman ve öğretim üyesi ya da araştırmacı araştırma görevlisi, doçent, profesör, bilim adamı mıdır?

Evet bilim adamlığının bir unvanı vardır ve bu unvan bilimle uğraşan, toplum ve doğa yararına çalışmalar yapan ve yaşamını sorun çözmeye adanmış topluluğa verilen genel bir ibaredir. "Ben bilim adamıyım" diye bilim adamı olunmaz. Kişinin bilime katkıları toplum ve tarih tarafından itibar görürse unvan alır. Bilim adamı unvanı dendiğinde bir saygı, şükran duygusu sezilmekte ve bilimle uğraşanları onore etmek hedeflenmelidir. Bu bağlamda bir unvan olarak bilim adamlığı, Ar-Gör, Yard. Doç., Doç., Prof. gibi akademik unvanlardan farklı olmak zorundadır. Doçentlik ve profesörlük gibi kişisel unvanların, yasa ve yönetmeliklerle hangi koşulları yerine getiren kişilere verileceği bellidir. Örneğin; mevcut yasa ile üniversitede iyi bir öğrenci olmasanız bile uslu, hocasına veya yöneticilerine karşı saygıda kusur etmeyen, biat eden, iyi bir çocuk olarak 'Araştırma Görevlisi' alınabilirsiniz. Sonra hocanın her dediğini yerine getirerek hocanın ölç dediğini ölçerek, tart dediğini tartarak doktoranızı tamamlayabilirsiniz. Hocanın yayınlarının yanına isminizi de yazarak yayım sayısına sahip olabilirsiniz. Hasbel kader dil sınavından geçerseniz önce Doçent, beş yıl sonra da Profesör olursunuz. Maalesef bu durumda olan sayısız akademisyen sayılabilir. Tabii aldığımız Doç. veya Prof. gibi kişisel unvanlar ile bilim adamlığı gibi toplumsal ve onursal unvanların farkı olması gerekir. Çünkü akademik unvan verilir, ancak bilim unvanı alınır.

Sonra bilim adamlığı sadece akademisyenlerin tekelinde midir? Üniversitede sadece ders veren, birkaç uluslararası makale yazan, bu sayede doçent, profesör olan bir kişi midir bilim adamı? Örneğin bir ecza çırağı bilim adamı olabilir mi?

Tabii ki bilim adamlığı sadece akademisyenlerin, üniversite mensuplarının tekelinde değildir ve olamaz da. Ancak formel olarak öğretim üyesi, araştırmacı, uzman olmak bilim adamı olmak için yeterli değildir. Çünkü geçmişte buna benzer unvansız kişilerin bilime önemli katkıları olmuştur. Bunun için okullu veya diplomalı olmalarına da gerek yoktur. Ancak okul bu işin kapısını açmaktadır. Diğer taraftan profesör mertebesine ulaşmış da ciddi hiçbir yayını olmayan birçok akademisyen bulunmaktadır. Ancak akademi, bilimsel disiplini işlediği ve metodolojik olarak olaya yaklaşılmasını sağladığı için o çatı altında toplanılması çok doğaldır. Bilim kuruluşlarının veya bilim adamlarının, bilimsel disiplin içinde temelde iddialarının bilimsel yöntemle ortaya konması ve bulgularının ve savlarının bilimsel süreçten ve süzgeçten geçirilmesi gerekir. Bu sürecin herkes tarafından tekrarlanabilir olması birinci şarttır. İddia sahiplerinin "Ben yaptım oldu, o zaman olmuştur" benzeri savunuları, bilim kuruluşlarının kabul etmediği bir olgu olduğu için bilimin akademi tekelinde olması gerekir. Tasang, "Bir bilgin anlayışlı ve sabırlı olmalıdır. Çünkü onun yükü ağır ve yolu uzundur" diyor. Ne büyük ders değil mi?

Bir yaşam biçimi olarak bilim adamlığı, her şeyden önce yetişkin birey davranışı ile hoşgörülü, alçak gönüllü, kendini denetleyebilen, sabırlı ve paylaşımcı yapısı ile tezlerine karşı yapılan bütün eleştirilerden ders çıkaran ve bildikleri ile değil bilmedikleri ile kendisini öz eleştiriye alan bir kişiliktir. Bu bağlamda bilim adamı kör inatçı değil, daha çok olayları tanımaya çalışan, aklına ve diline geldiği gibi konuşan değil, olayı akıl süzgecinden geçiren kişidir. Bilim adamı bilimsel olayları değerlendirirken sokak ağzı ile laubali bir şekilde düşüncelerini karşıya benimsetmeye kalkmaz. Bilim insanı aynı zamanda hümanist kişiliktir. Aslında bunlar akademik terbiyenin ölçütleridir. Akademik terbiyenin oluşması için mutlaka mesleğe yeni başlayan kişinin tam bir üniversite ortamındaki farklılıkları tenfess etmesi gerekir. Bunun için mutlaka genç öğretim üyelerinin yurtdışını ve üniversitelerdeki farklılıkları görmesi gerekir.

Pekala bilim adamı salt çağının ve toplumun sorunları yanında, doğanın yasalarını tanımak ve çözüm bekleyen problemlerle boğuşmak zorunda mıdır? Yoksa bir kez akademik unvanı aldıktan sonra, politikaya soyunmanın sıçrama tahtası olarak görülen bölüm başkanı, dekan, rektörlüğe soyunmayı yeğlemek; kartvizitine veya CV'sine "Benim şu özelliklerim var" diye yazdırabilmek uğruna her şeyi göze alabilmek midir bilim adamlığı? Hangisi acaba? Bilim adamlığının çağına, sosyal, kültürel ve toplumsal sorumluluğu var mıdır veya olmalı mı? Tabii bilim insanı çağına ve topluma karşı sorumludur ve bilimden ve doğadan yana taraf olmak zorundadır.

İyi / Kötü, Namuslu / Namussuz Bilim Adamı Olur Mu? Olabiliyorsa Bunun Ölçütleri Nelerdir?

Bu tabii kişinin kendi değer yargıları ile ilgili olsa gerek. İyi bilim adamının önce çalışmaları ve etik değer yargıları ile kendisini kanıtlaması gerekir. Tabii doğadan yana, insandan yana her bilim insanı namuslu ve dürüst olmak zorundadır.

Bu soruya Prof. Dr. Ahmet İnam Cumhuriyet Bilim Teknik dergisinin 6/12/2003 tarihli 872. sayısındaki 'Gönülden Bilime' adlı köşesinde bakın ne diyor: "Bilim insanı kimdir?" sorusuna yanıt ararken, kişilik özelliklerinin değil, bilim insanı karakterinin arındayım. Kişilik özellikleri; sinirli, sabırsız, içe dönük ya da dışa dönük... diye nitelendirebileceğimiz psikolojik özelliklerdir. Bilim insanı karakteri diye nitelendirdiğim; elbette ki psikolojik özelliklerden bağımsız olmayan, bilimsel araştırma alanında yaşıyor olmanın getirdiği karakter özellikleridir, bilim yapan insanın, bilim insanı olarak taşıdığı, taşınması gereken özelliklerdir."

İnam, bilim insanının temel karakterinin dürüstlük olduğunu belirtiyor. Şöyle ki; kendine ve araştırdığı alana, alanıyla ilgili araştırmalara karşı dürüstlük. Bu dürüstlük, gerçeğe duyulan saygıdan gelir. Bu saygı en azından beş öğeden oluşur:

- a) Gerçekliği anlama, öğrenme, araştırma duyarlılığı. Sürekli gözlemlerle, yeni bilgiler edinme çabası.
- b) Yeni verilerle, yeni öğrenilenlerle eski bilgilerimizin karşılaştırılması. Özeleştir. Kendimizle ve gerçeklerle yüzleşebilme.
- c) Araştırma yaptığımız alanlarda farklı görüşlere açık olma.
- d) Görüşlerimizi içtenlikle, açıkça dile getirme.
- e) Sürekli olarak kendimizi tazeleme.

Bu saygı; bilim insanının kendine, yaptığı işe, bilime, insana saygısıdır.

Mevla'na gibi topraktan elmas arar gibi ilim irfan arayan bilgin, bilim insanını şöyle tanımlamaktadır: "Nice bilgin var ki gerçek bilgiden, gerçek irfandan nasipleri yoktur. Bu çeşit bilgin, bilgi hafızıdır, bilgi sevgilisi değil."

Bilim İnsanı Evrensel Olma Durumundadır

Bilimin bu evrensel ilkelerini yerine getirecek olan tabii ki insandır. Yukarıda belirtildiği üzere bilimsel araştırmaların sistematik olarak yürütülüp sonuçlandırılmasında bilim insanının çok büyük sorumluluğu bulunmaktadır. Bilim insanı da toplum içerisinde yaşadığı için, toplumla birlikte olması gereken durumlarda kendi iradesi dışında zorunlu birtakım ilişkiler çerçevesinde üretim sürecine girmek ve toplumun ortak kültürünü paylaşmak zorundadır. Buradaki bilim insanının kendi toplumsal dinamiği içerisinde bir ulusal veya toplumsal kültürü vardır, bunlarda ise dayandığı sınıfın kimliği ve kültürü ağır basmaktadır. Bu yönüyle bilim insanı bir kişilik ve kimlik taşımaktadır. Bir de bilim

insanının başka bir kimliği veya kültürü vardır ki o da evrensel kimliğidir. Bu bağlamda Voltaire bilim insanını şöyle tanımlıyor: “Gerçeği arayanlar bütün insanlığın malı olur”.

Bilim İnsanı Gerçeği Aramakla Yükümlüdür

Bilimsel düşünce yapısı kazanmış bir kimse, her şeyden önce gerçekçi bir yapıya sahiptir. Olaylara saygılıdır ve her olayın bir nedenden kaynaklandığını bilir. Cemal Yıldırım’a göre bilim insanı, yargılamalarında tutarlı ve ihtiyatlı olmasını bilir, olay ve olgulara dayanmayan genellemelerden kaçınır, dogmatik inançlara sapmaz.

Bilim bir sistematik öğrenme ve araştırma sanatı olduğuna göre, bilim insanlığı ahlaki doğuştan değildir; eğitim ile kazanılacak bir olgudur. Bilim insanının en önemli özelliklerinden biri de onun ahlaki hayatıdır. Bilim insanının ahlaksal hayatı, sürekli bir arayış heyecanıdır, çıkara dayanmayan bir özlemle didinen saf ve onurlu bir hayattır. Sürekli doğruyu aramak, bulguları çarpıtmamak, okumadığını okumuş gibi ve bulmadığı sonucu bulmuş gibi göstermemek, başkalarının düşüncelerini kendi görüşüymüş gibi sahiplenmemek gibi erdemlere sahiptir. Bilim insanının ahlaksal hayatı paraya, üne ve otoriteye önem vermeyen, fakat gerçekleri bulma ateşi ile çırpınan bir hayattır. Bu anlamda bilim adamı, bilimi ve bilgisi ile, ölümünden sonra da yarattığı etkileri yaşayacağı için kutsal bir görev üstlenmektedir. Bu bağlamda bilime ve bilgiye olan saygı, bilim adamına saygıya dönüşmüştür.

Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA’nın 14/04/2001 tarihli duyurusunda, ‘Bilim İnsanı ve Akademik Etkinliklerde Etik’ başlıklı bölümde bilim insanı şöyle tarif edilmektedir: “Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yönetim ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakati temel ölçüt olarak kabul eder; temel etik kurallarının dışına çıkmaz ve bu kuralların dışına çıkılmasına göz yummaz. Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçütlerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzer davranışlar kabul edilemez.”

Bilim insanı ahlaki değerleri yüksek olan kişidir. Bilim insanı olayları ve olguları olduğu gibi kabul eden, gerçeğe saygılı kişidir. Esen rüzgarın yönüne veya gücüne göre fikir değiştiren veya anlayışını güçlü olana göre belirleyen kişi değildir. Kendinden zayıfı ezmeyen ve kendinden güçlünün önünde diz çökmeyen, sağlıklı, iç gelişmesini tamamlamış, olgun yapısıyla insanı insan olarak gören ve insan olduğu için saygı duyan ahlaklı ve erdemli kişidir. Bilim insanı kibir, haset, kıskançlık, kendini beğenmişlik gibi insani zayıflıklarını çoktan geride bırakmış ve kendini aşmış kişidir. Anadolu’daki halk deyişi ile “kemale ermiş” bir kişiliği vardır. Bu yönüyle bilim insanı kendini ve dar çevresini aşmış kişidir. Bilim insanı “ben” merkezli değil, “biz” merkezli,

paylaşımçı kişiliğe sahiptir. Makam ve mevki peşinde koşan değil, toplumun mutluluğu için bilgi üreten kişidir. Öğretim üyesi; bilimsel bakımdan kendisine hedef olarak seçtiği konuda sorun çözmeye kendisini adanmış, duruşu olan, yetişkin, belirli bir felsefi bakış açısı olan ve öğrendiklerini ve bulgularını öğrencileri ile paylaşan kişidir. Bilim adamı, “Üst makamlardan bir zorlama gelirse yaparım, gelmeseyse sırt üstü yatarım.” anlayışı ile hareket eden bir teknisyen veya memur değildir. Bacon, “Bilgiyi, başka kimseler üzerinde üstünlük sağlama, kar ve şöhret ya da bunun gibi aşağılık şeyler için değil; yaşamda ondan yararlanmak ve kullanmak için ara.” diyor.

Bilim Adamı Bulgularını Halkla Paylaşmak Durumundadır

Bilim ile uğraşan kişi kendisini halktan uzak tutmamalıdır. Çoğu bilim insanı kendini izole ederek, kullandıkları teknik ve teknolojinin arkasında durarak, kendi yaptıkları karşısında insanların hayret ve şaşkınlık gösterilerini kendileri için bir gurur ve üstünlük kaynağı olarak görmektedirler. Her şeyden önce bilim insanı, bilimini halka indirgemeli ve herkesin anlayabildiği dille kitlelere sunum yollarını aramalıdır.

Sokrates, tüm yaşamını, bilmek ve doğruya ulaşmak için harcamıştır. Aristoteles, “Bütün insanlar yaratılışları gereği öğrenmek ister.” diye başlar ünlü ‘Metafizik’ adlı eserine. Böylece bilim insanı her ne koşul altında olursa olsun doğru söyleyen biri olmalı, araştırma sonuçları ne ise onu kamuoyuna açıklamalıdır.

Bilim yapan kişi bilimsel çalışmalarında hiçbir maddi kazanç ve çıkar gütmeksizin bilim yapmalıdır. Bilim insanı gerek bilimsel çalışmalarında ve gerekse toplumsal ilişkilerinde, maddi kazanç sağlanacak diye uğraşısında ve ilişkilerinde para ve benzeri küçük değer yargılarına tenezzül etmez. Bilim insanı için bir bilinmeyenin bilinir hale getirilmesinin, toplumun problemlerine çözüm bulunmasının ve bir canlının canını kurtarmanın verdiği haz, maddi hazla karşılaştırılmayacak bir duygudur.

Araştırmacının tarihsel ve toplumsal bir sorumluluğu vardır. Yaptığı her araştırma kendi sınırlarını aşan nitelikte olduğundan, bilim insanı, çağına ve dünyaya karşı sorumlu olan kişidir. Bu nedenle bilim insanı yaptığı araştırmanın sorumluluğunu taşımalıdır. Sorumlulukları salt laboratuvarında ve kütüphane kapılarının ardında kalmamalıdır, zaman zaman toplumu kendi bilgi ve birikimi ile aydınlatmalıdır. Bilim insanı, öğrencilerini, bilimi ve geniş bilgi birikimi ile aydınlatır ve aynı zamanda topluma bilim hizmeti sunmakla kendini sorumlu hisseder. Bilim insanı bilim kavramını eğitim sistemine iyice işlemelidir, kendi konusunu bilimsel verilerle nasıl işlediğini pratiği ile öğrencilerine anlatmalıdır ve göstermelidir. Aydınlanma ile birlikte sorgulama sanatı gelişmiş, bunun sonucu olarak bilim ve

bilimsel araştırma faaliyetleri ilerlemiştir. Prof. Dr. Erol Manisalı; *"Bilim insanı, kendisini salt teorik çalışmalardan sorumlu tutmamalı, zaman zaman kendi bilimini topluma açıklamalıdır, zaman zaman da popüler alanlarda da yazılar yazmalıdır."* diyor. Bilim insanı bu bağlamda iletişim araçları ile makale ve kitap yazar, halka konferans verir, televizyon ve radyoda sorumluluk bilinci içerisinde toplumu aydınlatmaya çalışır. Bildiğimiz birçok bilim adamı, örneğin Albert Einstein ve Bertrand Russell, çoğu zaman toplumsal konularda yazılar yazmışlardır. Bilim insanı doğası gereği geniş bir tarih bilinci ve güçlü felsefi ve diyalektik bilgisi yardımı ile olay ve oluşları daha erken görür ve sorumluluğu gereğince de zamanında açıklamak zorundadır. Yakın geçmişte yaşanan deprem olayında, ilgili bilim insanlarının tutumları konuya verilecek en güzel örneklerden biridir.

Bilim İnsanı Tüm İnsanlığa ve Doğaya Karşı Sorumludur

Bilim insanı, çalışmalarının evrensel nitelikte olması nedeniyle kendisi de evrensel düşünmek zorundadır. Bilim insanı bu nedenle her türlü dar görüşlülükten sıyrılıp din, dil, ırk ayrımı yapmadan yaptığı araştırmayı dünyanın her insanı ile bölüşmede evrensel olmak zorundadır. Bilindiği üzere eskiden büyük bilimsel buluşlar tek tek bilim adamlarının buluşları ile oluyordu, ancak günümüzde artık buluşlar farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının oluşturduğu ekipler tarafından yapılmaktadır. Bu yolla geniş bilgi birikimi aynı potada değerlendirilerek olaylar ve olgular arasındaki ilişkiler daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bilim insanı kendi çevresindeki diğer disiplinlerdeki bilim insanları ile bağlantı kurmalı ve onlarla sürekli bir ilişki içerisinde olmalıdır. Toplumun bilim insanlarına yüklediği onurlu sorumluluk davranışı gereği, bilim adamı ülke ve dünya sorunlarına kaygısız kalamaz; tam tersine çağına ve toplumuna karşı sorumlu kişi olarak insandan ve doğadan yana tavır almak zorundadır. Evrenselliğinden kaynaklansa gerek, bilim insanı başka yaşam biçimlerini daha iyi anladığı için çevresindeki insanları daha iyi anlar, kişileri olduğu gibi kabul eder ve onlara yardım elini uzatmakta tereddüt etmez ve gecikmez. Bilim insanı öngörülü kişidir. Öngörüsü olamayan bir kişinin doğayı ve doğanın yasalarını görmesi, oradan bir şeyler çıkarması mümkün değildir. Öngörülü bilim insanı yapısına, ancak özerk ve özgür ortamda bilim felsefesi bakış açısı kazanarak ulaşılabilir.

Bilim İnsanı Eleştiriye Açıktır

Bilim ile uğraşan kişi eleştiri ve özeleştiriye açık olmalıdır. Bilim insanı başta kendi çalışmaları olmak üzere, olayları ve olguları tarafsız, nesnel bir şekilde inceleyebilen, araştırabilen ve sorgulayan kişidir. Bilim insanı her türlü eleştiriye açık olduğu gibi, kendi kendini de eleştiren veya özeleştiri yapan

erdemli insandır. Bilim insanı araştırma öncesi ve sonrası bütün ayrıntıları en ince noktasına kadar araştıran ve sorgulayan kişidir. Sokrates'in belirttiği *"Araştırılmamış ve eleştirilmemiş bir yaşam, yaşanmaya değermez."* özdeyişi ile bir bilim adamı için yaşam her yönü ile kritize edilmelidir.

Bilim insanı araştırma sonuçlarını değerlendirirken yapılmış yanlışları ve yanlılıkları açık ve net olarak belirterek, özeleştiri yaparak kamuoyuna duyuran kişidir. Özeleştiri yapmak bilim insanını küçük düşürmez, aksine zenginleştirir ve daha saygın kılar. 'Erdemli kişi önce kendini yargılamasını bilen kişidir.' özdeyişi bilim insanı için çok yerinde bir deyiştir. Bilim insanı kendi ürettiği bilginin, yaptığı araştırmanın sorumluluğunu taşıyan kişi olması nedeniyle, ürettiği bilginin ve araştırmalarının muhatabı olan kişidir. Evrensel olması ve uluslararası düzeyde yayın yapmasından doğan durumdan dolayı, herhangi bir ulusun araştırmacılarının eleştirisine de açık olan kişidir.

Bilim İnsanı Gerçeği Söyleme Cesaretindedir

Bilim insanı her şeyden evvel gerçeği söyleme cesaretine sahip olmalıdır ve bilim dışı görüşlere karşı taviz vermemelidir. Tavizin verildiği yerde gerçek anlamda bilimden bahsetmek mümkün değildir. Bilim insanı tarafsız, bağımsız karar verebilen, gerektiğinde düşüncelerinin mevcut anlayışla bağdaşıp bağdaşmadığına bakmaksızın onları açık, net ve özgürce ifade eden kişidir. Galileo, dünyanın evrenin merkezi olmadığını açıkladığı zaman, o günkü yönetim ile ters düşmüştü. Çünkü o zamanki yönetim, yetkileri tanrıdan aldığını ileri sürüyordu ve dünyanın evrenin merkezi olduğu resmi olarak kabul görmüştü. Kişisel amaçlar, yasaklar, ideoloji veya inanç uğruna varolan gerçek olguların ifadesi engelleniyorsa, bilim insanı bu engellemelere karşı tavizkar olmamalı ve sessiz kalmamalıdır. Barbusse, *"Gerçeği söyleyenler hiçbir zaman susmak zorunda değildir."* diyor. Moliere ise, *"Susan bir bilgin, bir kelime söylemeyen aptaldan farksızdır."* diyor.

Bilim adamı ilkeli ve dürüst yapısı ile doğru bildiğini basit güç odaklarının etkisinde kalmadan; statü, unvan, şan-şöhret ve makam peşinde koşmadan; korkmadan açıklayabilmelidir. Eğer bilim insanı olay karşısında bilimden yana tavrını koymuyorsa, burada onun bilim insanlığından bahsetmek mümkün değildir. Bilim insanı, bilimden yana taraflı insandır. Çağın ve insanlığa karşı sorumludur. Isaac Newton, bilim adamının cesaret örneğini şöyle açıklamaktadır: *"Biz bilim adamları kumsalda çakıl taşları arayan çocuklar gibiyizdir. Eğer ben arkadaşlarımdan biraz daha fazla, biraz daha renkli toplayabildiysem, bunun nedeni dizlerime kadar suya girmeye cesaret edebilmiş olmamdır."*

Peki Bilim İnsanı Kim Değildir?

Soruyu bir de tersinden sorarsak, bilim insanı kim değildir? Bilim insanı Bertrand Russell'ın belirttiği gibi 'Ben varsam her şey iyi, ben yoksam kötü' diyen, ben merkezli, açgözlü, çıkarı için kural tanımayan ve amaca ulaşmada her türlü yol mubahtır diyen kişi hiç değildir. Uzun vadeli kamunun ortak çıkarlarını küçük çıkarları için kullanan (şan, şöhret, makam ve unvan için genelin çıkarını çiğneyen), bilim adamı değildir. Bilim adamı görev adamı hiç değildir.

Yalnızca teksirdeki dersi anlatan, evden üniversiteye mekik dokuyan, kurumu salt işyeri gibi gören kişi hiç değildir. Bilim insanı ne salt öğretmendir ne de teknisyendir, ne başkasının kulu kölesi, ne de efendisidir. Bilim insanı başkasının ders kitabından çeviri yaparak ders veren değil, birikimini ve tecrübesini dünya bilimi ile bütünleştirerek anlatan kişidir. Başkasının literatürü ile değil, kendi düşünce sistemi içerisine geçirdiği doğruları öğrencileri ile paylaşan kişidir.

Bilimsel Etkinlik Bir Yaşam Biçimidir

Buraya kadar ifade edilmeye çalışılan niteliklerden dolayı bilim insanı seçkin ve özel bir kişidir. Seçkinlik ve özel olmak, bir başka insandan farklı olmak, ona bir kişilik ve evrensellik kazandırmaktadır. Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi, bilim hayatı ve bilim insanlığı bir yaşam biçimidir. Bilim insanının uğraş alanındaki yaşam yolu, kimse tarafından taşı diken ayıklanmış bir yol değildir. Bilim insanı kendi yolunu kendisi oluşturmak zorundadır. Bu yaşam biçimi, zor ama zevkli bir yaşamdır. Bizler istesek de istemesek de, bizler olsak da olmasak da dünya kendi ekseninde kendi kurallarına göre dönmeye devam edecektir. Ancak bir gerçek var ki o da: Bu dünya bizim gibi bilim, sanat yapanlar tarafından daha iyi, hatta çok daha iyi yaşanılabilir bir dünya olabileceği gibi, çok kötü de olabilir. Bize düşen yaşamın temel ilkelerini bilinir, anlaşılır ve hepimizin sağlıklı gelişimi için kullanılabilir duruma getirecek çabayı sağlamaktır.

Bilim insanları Atatürk'ün çok önem verdiği şu özdeyişini kanımca beyinlerine iyice işlemelidirler; "*Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. Bilim ve fenin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, sapmadır.*" Yine aynı şekilde "*Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve akıldır. Benim, Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerine akıl ve bilim rehberliğini kabul ederlerse manevi mirasçılarım olurlar.*" Bu veya

benzeri örnekleri, çağlarına damgasını vurmuş düşün insanları çeşitli vesilelerle belirtmişlerdir. Bu anlamda bilim adamı akıl dışı, bilim dışı ve etik dışı yaşam ve uygulamaların dışında sade ve mütevazıdır. Bu bağlamda akademisyenler olarak her bilim insanının ve aydının bilimsel sorumluluk anlayışı içerisinde davranmasının ahlaki bir görev olduğu düşüncesindeyim. M. Kemal Atatürk'ün askerler için söylediği "*Komutanlar, ahlaken ve ilmen astlarından üstün olmalıdırlar.*" sözünü eğitim kurumlarımız için güncelleştirsek; "*Hocalar öğrencilerinden bilgi ve etik yönünden daha iyi donatılmış olmak zorundadırlar.*" Öğretim üyesi veya bilim insanı bulunduğu kurumda yarattığı beyin fırtınası, paylaşımı, hoşgörüsü ve isteklendirmesi (güdüleme) ile bir model olmak zorundadır. Her zaman olduğu gibi çalışma gündemimizin en önemli hedefi; bilimi, eleştirel akılcılığı, bilimsel verilerin sürekli sorgulanmasını, bilim insanının etik sorumluluğunu ve saygınlığını ülke gündeminde en önde tutmaktır. Necati Doğru 14/12/2001 tarihli "*Merhaba*" köşesinde '*Üniversitelerin Seçilmiş Kralları*' başlıklı yazısında, üniversitelerin işlevini ve öğretim üyelerinin kültür düzeyini askerlerle kıyaslamaktadır. Yazıda diyor ki: "*Askerler, toplumun gözünde üniversitelerin çok ilerisinde itibar düzeyi tutturmıştır. Harp Akademisi'nden yeni mezun birinin, 'üniversitelerin doçentleri düzeyinde bilgi sahibi oldukları' profesörlerce de acı bir gerçekle itiraf ediliyor.*" Tabii bunun sorumlusu ve muhatabı kim? Ben kendi şahsıma kendimi sorumlu tutuyorum.

Ülkemiz yüksek öğretiminin temel sorunlarından biri de nitelikli bilim adamı sorunudur. Sistemin işlememesinin temelinde akademisyenlik, yani bilim felsefesi ve bilim kültürü ve tarihi bilinci yetersiz olan sayısız akademisyenin yönetim işlevi bulunmaktadır. Umarım ülkemiz, batılı anlamda akademisyen ve bilim adamı seçimi kriterlerini belirler ve geleceğin bilim insanları, ülkemizi bilim üreten bir seviyeye çıkarırlar.

* Prof. Dr. İbrahim Ortaş tarafından "*Mesleğe yeni başlayan genç bilim adamları için örnek bilim adamı Prof. Dr. Mahmut Sayın'a atfen*" yazılan bu yazı, aynı zamanda '<http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=9235>' adresinde de yayınlanmaktadır. Sayın Ortaş'a, yazısını yeniden yayınlamamıza izin verdiği için teşekkür ederiz.